

УДК 368.021(477)

*О.О. Шевчук, канд. екон. наук, доц.,
Львівський банківський інститут Національного банку України*

ОЦІНКА ФІНАНСОВОГО СТАНУ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Система страхування в Україні – на стадії становлення. За умов малої місткості страхового ринку його успішний розвиток та довіра населення до страхової сфери залежить від фінансової стійкості кожної страхової компанії як суб'єкта ринку, що, у свою чергу, вимагає пошуку механізмів підвищення ефективності страхового підприємництва в Україні.

Існуючі методики наукового обґрунтування управлінських рішень у страховій справі, створені сучасною західною економічною наукою, пристосовані здебільшого до інерційних, відносно стабільних економічних систем і не можуть бути перенесені на українську реальність. Актуальність цієї проблеми підсилюється і тим, що у сучасній економічній науці методика оцінювання фінансового стану страхових організацій, методи фінансового управління і контролю, які адекватні реальному стану страхового ринку та економіки в цілому, досліджені недостатньо.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є дослідження особливостей діяльності українських страхових компаній в умовах становлення національного страхового ринку, аналіз недоліків та причин неефективного функціонування страхових компаній, виявлення тих ланок системи менеджменту, які потребують розробки інструментарію для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досягнення поставленої мети здійснюється шляхом аналізу балансів, звітів про фінансові результати, власний капітал та про рух грошових коштів 104 страхових компаній України (30 % ринку) за 2002 р., які опубліковані у фінансово-економічному тижневику Ліги страховиків України "Україна Business". З метою врахування особливостей розвитку страхового ринку України проведемо його умовну структурування. Критерієм поділу страховиків на групи доцільно обрати величину їх активів. Отримана структура страхового ринку має вигляд:

1 група – 19 великих компаній (величина активів – від 20000 тис. грн.);

2 група – 15 середніх компаній (величина активів – 10000-20000 тис. грн.);

3 група – 40 малих компаній (величина активів – 3000-10000 тис. грн.);

4 група – 30 дрібних компаній (величина активів – 300-3000 тис. грн.).

Зведені значення показників, які характеризують діяльність страховиків України станом на 01.01.2003, подані в табл. 1. Для розрахунку показників розроблено формули, які враховують специфіку фінансової діяльності та структуру звітності страхових компаній.

Таблиця 1

Середні значення показників за групами страховиків

Показник	Дрібні компанії	Малі компанії	Середні компанії	Великі компанії
Активи, тис. грн.	1250,37	5776,43	14266,82	64262,12
Коефіцієнт ліквідності, %	146,88	252,17	125,55	30,95
Коефіцієнт терміновості, %	150,09	75,95	87,63	103,01
Коефіцієнт рентабельності	11,09	30,01	27,79	32,36
Частка власного капіталу в пасивах, %	66,72	59,08	59,62	68,86
Частка страхових резервів у пасивах, %	39,32	38,95	50,20	28,38
Забезпеченість страхових резервів власними коштами, %	837,67	227,21	158,45	381,15
Прибутковість власного капіталу, %	7,59	21,56	31,51	19,05
Частка перестраховиків у страхових резервах, %	33,65	38,45	38,08	48,46
Питома вага статутного капіталу у власному капіталі, %	195,62	70,17	56,07	46,09
Рівень покриття інвестиційними активами та грошовими коштами страхових резервів, %	256,98	207,57	359,95	216,91
Частка інвестиційного доходу в чистому прибутку, %	61,42	61,02	40,64	46,06
Рентабельність активів, %	0,04	0,53	-0,49	-2,68
Рівень виплат, %	20,46	15,01	29,10	23,24
Коефіцієнт ділової активності	0,53	0,58	0,59	0,48

Виклад основного матеріалу. Проаналізуємо якісні та найбільш характерні кількісні результати проведеного оцінювання показників.

1. Згідно із стандартами органів страхового контролю та аудиторських служб ЄС значення коефіцієнта ліквідності не повинно бути меншим 105 % [3]. Проведений аналіз показав, що 72 % компаній на страховому ринку України мають ліквідність нижчу від

встановленого нормативу, у 15 % компаній коефіцієнт коливається від 105 % до 300 %, а 13 % мають коефіцієнт більший, ніж 300 %.

2. Важливим з точки зору фінансового аналізу є поєднання високих показників терміновості з низькими показниками ліквідності для групи найбільших страховиків. Як видно з табл. 1, у групі з активами більшими 20000 тис. грн. спостерігається найменше значення середнього коефіцієнта ліквідності – 30,95 % порівняно з 146-252 % в інших групах. Аналіз свідчить, що низька ліквідність є наслідком незадовільної структури активів, у якій 36 % припадає на дебіторську заборгованість і 10 % – на основні засоби. Отже, активи великих компаній переоцінено більш як на третину. Грошових коштів повністю (на 104 %) вистачає для покриття зобов'язань перед страхувальниками, проте загальна ліквідність, враховуючи високу дебіторську заборгованість, незадовільна. Найвищий показник терміновості характерний для дрібних страховиків, у яких страхові резерви покриті грошовими коштами на 150 %.

3. Якість управління активами відображають показники дохідності інвестицій та рентабельності активів. Дохідність інвестицій – це відношення чистого доходу від інвестицій до середньорічної вартості інвестиційних активів. Показник рентабельності активів, крім доходів від інвестиційних активів, враховує доходи (витрати), отримані від операційної оренди активів, реалізації оборотних активів, курсові різниці, штрафи і пеню.

Показник дохідності інвестицій у дрібних компаніях (табл. 1) становить 4,17 %, у великих зростає до 6 %. Такі низькі показники є результатом високої частки грошових коштів у структурі активів, незадіяності їх в інвестиційній діяльності. Крім того, фондовий ринок України поки що не має достатньої кількості фінансових інструментів, які б давали можливість страховим компаніям вигідно вкласти тимчасово вільні кошти (власні і залучені до страхових резервів), забезпечуючи зростання прибутковості.

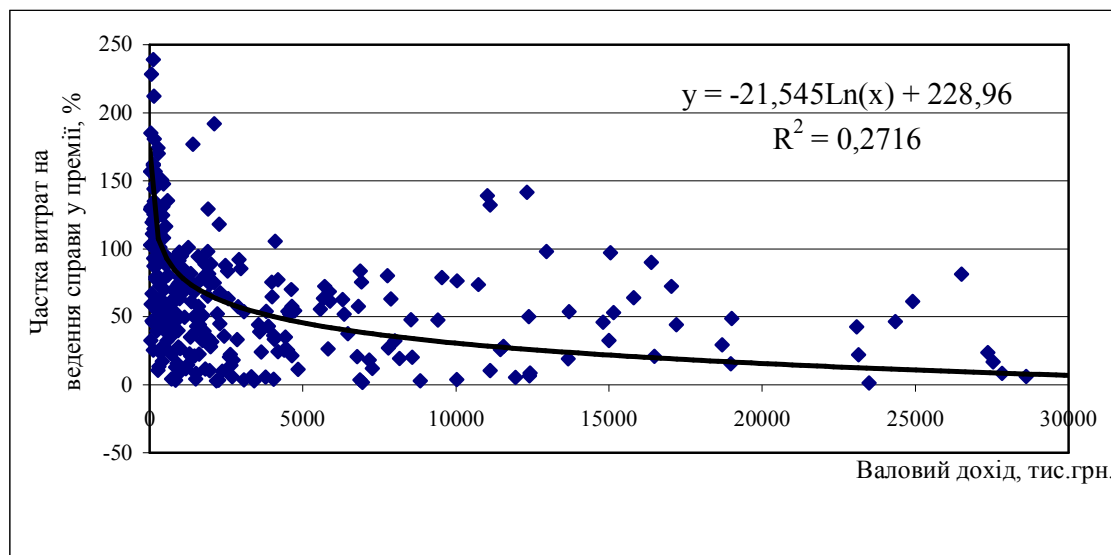
Більше того, показники дохідності інвестицій, хоча низькі, але додатні, нівелюються неефективним управлінням рештою активів, що призводить до зниження показників рентабельності активів. Характерно, що рентабельність активів з ростом величини активів компанії зменшується до від'ємних показників: від 0,04 % в дрібних до –2,68 % у великих компаніях. Аналіз свідчить про те, що великі компанії недостатньо уваги приділяють управлінню активами, допускаючи високу дебіторську заборгованість та низьку ліквідність.

4. Рентабельність страхової діяльності в Україні в середньому становить 30 %, практично не змінюючись із збільшенням активів компаній, і тільки у найменших компаніях цей показник невисокий – 11 %. Це, з одного боку, свідчить про те, що в навантаженні до нетто-

ставки закладається стандартний рівень прибутку, а з другого боку, із збільшенням величини активів не спостерігається відчутного впливу закону великих чисел та ефекту масштабу на рівень витрат, а отже, і на рентабельність страховиків. Детальний аналіз свідчить, що 27 % страховиків мають нульову або від'ємну рентабельність, половина від загальної кількості компаній працюють з рентабельністю в межах 40 %, і лише 23 % компаній – з рентабельністю понад 40 %.

5. На основі даних про показники та результати діяльності 191 страхової компанії України за 2002 р. та 162 компаній за 2001 р. нами проаналізована залежність між масштабами та економічною ефективністю діяльності страховика (рис. 1).

Залежність наближено описується логарифмічною функцією, рівняння якої та ступінь достовірності наближення (R^2) зазначені на графіку. Як показує аналіз, ефект масштабу в діяльності страховиків України проявляється, як правило, незначним зростанням економічної ефективності при збільшенні обсягів страхового портфеля. Спостерігається така тенденція: у багатьох компаній витрати зростають майже пропорційно до збільшення річних надходжень, що призводить до незмінного або спадного економічного ефекту. Наслідком збільшення рентабельності є, як правило, не зниження тарифів чи покращення обслуговування клієнтів, а розширення матеріально-технічної та кадрової бази страховика, а також збільшення обсягу ресурсів, що спрямовуються на споживання.

Рис. 1. Ефект масштабу в діяльності страховиків

Це свідчить про неефективність та невиправдану затратність діяльності з надання страхових послуг: більша частина внесків страхувальників спрямовується на утримання компанії, а не на виконання нею основної функції – захисту від ризиків. Такі явища

характерні для страхових ринків, що розвиваються, на яких не стандартизовані правила страхування і не сформовані очікування споживачів, а також недосконала конкуренція.

6. Аналіз структури пасивів виявив переважання власного капіталу в пасивах, що характерно для усіх учасників ринку. Страхові компанії як фінансові установи повинні працювати в основному із залученим капіталом. Натомість більша частина активів українських страховиків профінансована за рахунок власних джерел. Частка страхових резервів у пасивах коливається на рівні 30-40 %. При цьому для великих компаній співвідношення “власний капітал – резерви” змінюється не на користь страхових резервів. Це означає, що обсяги розширення страхових операцій значно відстають від загального зростання компаній. Так, в 2001 р. активи страхових компаній зросли на 54 %, в той час як страхові резерви збільшилися лише на 20 % [1].

7. На думку багатьох оглядачів страхового ринку, значна кількість страховиків (358 компаній) і водночас незначна місткість страхового ринку вказують на низьку капіталізацію компаній. Однак дані аналізу свідчать, що забезпеченість страхових резервів власними коштами становить від 158 % у великих компаніях до 837 % у дрібних, в той час як оптимальний норматив для цього показника 28-60 %. Тобто свої зобов'язання перед страхувальниками, відображені у страхових резервах, компанії покривають власними коштами в середньому вдвічі, а виключно грошовими коштами (коефіцієнт терміновості) – на 80-90 %. Отже, низька капіталізація компаній має два аспекти: з одного боку, наявний фінансовий потенціал страховиків України дозволяє їм приймати на страхування значно більше ризиків, формувати суттєво більші (у 3-4 рази) страхові портфелі, ніж існують на даний момент. Однак, з іншого боку, наявний потенціал не достатній для прийняття великих ризиків, попит на страхування яких з розвитком ринкових відносин значно зростає. Вирішення проблеми збільшення місткості страхового ринку для прийняття великих ризиків можливе як за рахунок злиття та об'єднання дрібних страховиків, так і за рахунок створення фінансово-промислових страхових груп.

8. Коефіцієнт ділової активності характеризує, наскільки ефективно страхова компанія використовує ресурси, які знаходяться в її розпорядженні. Значення показника відповідає кількості оборотів капіталу страхової компанії, які приносять прибуток або збиток, і визначається як співвідношення річних показників надходжень страхових премій до валюти балансу. Як видно з табл. 1, цей коефіцієнт для всіх груп компаній є приблизно однаковим і коливається в межах 0,48-0,58. Найменше середнє значення показника (0,48) спостерігається

у групі великих компаній, що свідчить про неповне використання їх власного фінансового потенціалу і відсутність однозначної кореляції між величиною активів та масштабами діяльності страховиків на українському ринку.

Висновки. Отже, проведений аналіз фінансового стану страхових компаній дозволяє виділити чинники, які знижують ефективність страхової діяльності в Україні. Крім зовнішніх чинників, зокрема низький рівень доходів населення, недосконалість законодавства, тіньові схеми оптимізації оподаткування, адміністративна монополізація страхового ринку, є й такі, які безпосередньо залежать від якості менеджменту страхових компаній. Це – тарифна політика, політика управління витратами, формування страхового портфеля, управління активами та інвестиційна політика страхових компаній. Саме ці сфери потребують розробки підходів та інструментарію для прийняття обґрунтованих управлінських рішень з метою підвищення ефективності страхового підприємництва в Україні.

Список літератури

1. Супрун А.А. Проблеми управління активами в страхових компаніях України // Фондовый рынок. – 2002. – № 34. – С. 26-30.
2. Хэмптон Д.Д. Финансовое управление в страховых компаниях: Пер. с англ. – М.: Анкил, 1995. – 263 с.
3. Чурикова И. Методика составления рейтинга // Страховое ревью. – 2000 (май). – С. 6-13.